

**ТЕОРИЯ НА РЕФЕРЕНЦИЯТА И НЕЙНОТО ПРИЛОЖЕНИЕ
ПРИ ОПИСАНИЕТО НА ИМЕННАТА ДЕТЕРМИНАЦИЯ
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Ваня Зидарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**REFERENCE THEORY AND ITS APPLICATION
IN THE DESCRIPTION OF THE NOUN DETERMINATION
IN BULGARIAN LANGUAGE**

Vanya Zidarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study reviews the main opinions in the reference theory in philosophy, logic and linguistics. The research interest is focused on the application of theory in the description of the noun determination in Bulgarian language. The reference is examined from a communicative point of view. We assume that there are reference and non-reference noun phrases in the utterance. They are marked differently and are dependent on communicative knowledge and intentions of the subject.

Key words: reference theory, semantics, noun determination

Връзката език – свят е почти невъзможно да бъде тълкувана извън теорията за референцията. Референцията е мисловен процес, реализиращ се в речта и осигуряващ възможността един и същ знак да придобива различен смисъл в зависимост от конкретната употреба. Много уместно е твърдението Н. Д. Арутюнова, че „референцията е начин да „закачим“ изказа за света“ (Арутюнова 1982: 17; цит. по Димитрова 2009: 16). Средства за това „закачане“ са деиктичните местоимения, собствените имена и определените дескрипции (номинална фраза с определителен член). Определението за референция, което Ст. Димитрова дава, е: отношение на актуализираната (контекстуално включена) дума или номинална фраза към обектите от действителността (Димитрова 2009: 14).

Референциалната теория има дълга и противоречива история. Първоначално референцията се разглежда основно от философска гледна точка, но по-късно тя става възлово понятие и в редица лингвистични теории и изследвания. Тъй като проблемите, свързани с референцията, са достатъчно познати, класическите трудове са подробно реферирани и анализирани (Арутюнова 1982; Стойчева 2002; Бузов 2004; Философия на логиката 2003, 2008; Маровска 2013). В реферативните обзори развоят на темата се проследява или хронологично, или тематично. Поради обстойно реферираните възгледи за референцията в историята на логиката, философията и лингвистика ние ще отбележим само някои мнения, които имат пряка връзка с нашето разбиране за приложението на референциалната теория спрямо детерминацията.

За основоположници на теорията за референцията може да се смятат Фридрих Лудвиг Готлоб Фреге („Основни закони на аритметиката“, 1893), Лудвиг Витгенщайн („Логико-философски трактат“, 1921) и Бърtrand Ръсел („За денотацията“, 1905). Всички тези учени са предимно логици и свързват значението на думите и изразите с тяхната предметна съотнесеност: думите имат значение, доколкото са символи на означаваните от тях обекти. Референцията се разбира като денотация, като установена връзка между името и обекта, чийто символ се явява това име. Връзката съответно се интерпретира от гледище на логиката на базата на езика като системна парадигма (денотация) и без връзка с актуализацията на естествения език в речта. От философска гледна точка референцията е съединение на мисълта с действителността посредством езиковия код.

В средата и през втората половина на XX век се налагат нови логико-философски парадигми, които въвеждат „живия език“ и които намират отражение в трудовете на късния Л. Витгенщайн, Дж. Мил, Р. Карнап, П. Стросън, П. Грайс, Дж. Сърл, К. Донелан и други (вж. Философия на логиката 2008). През 60-те и 70-те години на XX век логично настъпва преориентация в интересите както на лингвисти, така и на логици, занимаващи се с естествения човешки език. Начало на прагматичната линия дава Л. Витгенщайн с „Логико-философски трактат“ и с него се отприщва мощна вълна от прагматични изследвания с общотеоретичен или конкретен характер. В началото на 70-те години става ясно, че за да се направи пълноценен модел на езика, е необходимо да се съчетаят семантичният и прагматичният подход. Актът на референция се осъществява от конкретен субект в конкретни обстоятелства и съответно референцията се обуславя не само от ког-

нитивния запас на говорещия, но и от комуникативните цели на субекта. Значителна в това отношение е заслугата на П. Стросън и К. Донелан, които се разграничават от логическата линия чрез разграничаването на денотация и референция. П. Стросън въвежда и идентификацията като необходимо за референцията понятие, с което разширява значително рамките на референциалната теория, наследена от Г. Фреге и Б. Ръсел. Въвеждането на понятия като „употреба“, „успешна референция“, „идентификация“ извежда нещата от логикосемантичните рамки. Именно заради сериозното влияние, което П. Стросън и К. Донелан оказват върху съвременното разбиране за референцията, ще се спрем по-подробно на техните виждания.

Според П. Стросън референцията трябва да се анализира като отношение между следните четири фактора: обект, име, използващ името и разбиращ името. Според тази теза неререферентни изрази няма, включването на името в изказването автоматично го прави референтно. П. Стросън приема, че всяка употреба е референтна, докато по наше мнение *няма референция без реч, но не всяка реч (употреба) е референтна*. Основна заслуга на П. Стросън е прагматизирането на референцията. Според него реферирането „е нещо, което може да се извърши от някого, който употребява този израз“ (Стросън 2008: 137). Въвеждането на понятието „употреба“ променя представата за референция, присъща на референциалната метафизика, която разглежда референцията като двоично отношение дума – обект. Успешната референция зависи от два фактора: от контекста (време, място, ситуация, самоличност на говорещия, слушателя, темата, която е фокус на интереса) и от лингвистичните конвенции. Успешна референция има тогава, когато се идентифицира обект в даден контекст. Именно внасянето на идентификацията като условие за завършена референция е основната заслуга на П. Стросън.

Принос към теорията за референцията и определените дескрипции внася и Кийт Донелан („Reference and Definite Descriptions“, „Референция и определени описания“, 1966, вж. Философия на логиката 2008: 182 – 206). За разлика от П. Стросън К. Донелан смята, че в речта съществуват както референциална, така и неререферентна употреба на определените дескрипции. Във връзка с това К. Донелан различава два вида употреби на определените дескрипции: атрибутивна и референтна (Донелан 1982: 186). Атрибутивна е, когато се отнася за който и да е обект, а референтната насочва към един определен, конкретен обект. В този смисъл нашата позиция е по-близо до тази на К. Донелан, отколкото до тази на П. Стросън.

И така, през XX век се налага схващането, че езиковият знак се превръща в рефериращ знак при неговата употреба. Безспорно референцията е много важен, но не и задължителен процес в речта. Като цяло се оформят два типа схващания за същността на референцията – широко и тясно. В широк смисъл референцията се разбира като актуализация, употреба и в този смисъл нереперентни изказвания няма, тъй като те всички са речеви факти. В тесен смисъл референцията се разбира като индивидуализация, конкретизация, чиято крайна точка е идентификацията. Тогава е допустимо в речта да съществуват както реперентни, така и нереперентни изказвания. Реперентните индивидуализират ситуацията и реперентите, нереперентните имат обобщаващ характер. Като елементи от езиковия код езиковите единици по силата на речниковото си значение нямат индивидуализираща природа, а се свързват чисто семиотично с таксономичен клас денотати. Включени в реалното изказване, тези знаци могат да бъдат употребени или реперентно (отнасяйки се към конкретен елемент/-и от класа), или нереперентно (означавайки класа като цяло с оглед на предикатната му природа). Реперентността може (но не е задължително) да бъде съпроводена с идентификация. Актът на идентифициране става възможен благодарение на предварителните знания на комуникаторите, затова приемаме, че е възможна референция и без идентификация, идентификацията е специфичен вид референция – индивидуализираща референция. Когато името се включва в изказването с таксономичното си значение, идентификация е невъзможна. Таксономичната фаза е извънкомуникативна, докомуникативна и предхожда всяко изказване. Едва след това говорещият може да пристъпи към идентификация, ако това е възможно и ако отговаря на комуникативните му намерения. При определените дескрипции са налице едновременно референция, индивидуализация и идентификация. Основното им комуникативно предназначение е да идентифицират в акта на комуникация конкретен реперент. Така таксономичните знания за обекта (класа обекти) се свеждат до един конкретен обект. Таксономичната информация, която няма реперентен характер, се изразява предимно от предиката, но е възможна и в аргументни позиции – *Давам под наем стая за семейство, Той е студент, Тя е жена*. Таксономичните знания са първични, доколкото, ако не знаем признаците на класа, не можем да отделим един негов член. Следващата стъпка е идентифицираща (*Жената ми подаде букет, Студентът напусна аудиторията, Този студент е отличник, Жена ми работи в книжарница*) или неидентифицираща референция (*Срещнах жена на стълбите, Давам*

под наем стая на студент от Медицинския факултет). Средствата за осъществяване на идентифицираща референция са: деиктичните местоимения (*този, тези, той, тя, то, те*), собствените имена (*София, България, Париж, Калифорния, Шекспир*), нарицателни имена, съпроводени от детерминатори (*тази къща, къщата, този младеж, младежът*), някои описателни именни фрази в рестриктивен контекст (*мъжът, който се обади, най-високата планина, жената вдясно*), имена и фрази, назоваващи единични обекти (*Папата, днешният принц на Монако, последната война, първият космонавт*). Логиците изпитват известни колебания по въпроса кой е същинският начин за идентифицираща референция. Според едни това е семантичният (напр. собствените имена), а според други – експлицитният (чрез член или други езикови средства).

В края на XX век теорията за референцията стана много популярна в изследванията, отнасящи се до именната детерминация. Този факт не е странен, а логичен, като имаме предвид, че чрез детерминацията се реферира обект, включен в конкретно изказване. Но спорен остана въпросът дали реферирането е неотменна черта на детерминативните фрази (определени или неопределени), или съществуват и нереперентни фрази в обема на детерминацията като категория. В българската лингвистика теорията на референцията присъства в повечето съвременни изследвания, засягащи именната детерминация.

Начало на съвременното разглеждане на детерминацията, което привлича и теорията за референцията, поставят М. Лакова и Г. Гаргов, които определят категорията като „семантико-прагматична“ (Лакова, Гаргов 1985: 40). Авторите често се позовават на референциалната теория, като въвеждат значимото разграничение на сигнификата от референта на името. Нереперентните фрази имат сигнификат, референтните имат референт. В изказването фразите могат да бъдат употребени като референтни или като нереперентни, към което становище се присъединяваме напълно. Като се има предвид интерпретацията на знака като виртуален (в системата) и актуален (в речта), референцията може да се интерпретира в две насоки: референция като обозначаване (логико-семантичен подход) и референция като употреба (прагматичен подход). Ако не бъде уточнен прилаганият подход към референцията, се получават доста големи различия във вижданията за признака референтност/нереперентност на дадено име или фраза. М. Лакова и Г. Гаргов в редица изследвания показват, че разбират референцията не в семантичен, а в прагматичен аспект.

Един от най-задълбочените изследователи на детерминацията в българския език – В. Станков, в различни етапи от своите схващания говори и за различни на брой и по вид типове референция. Първоначално разграничава три типа референция: индивидуална, атрибутивна и генерична. Тази класификация повече прилича на типовете определеност и неопределеност, отколкото на типове референция (Станков 1995а, Станков 1995б). Той приема генеричните фрази за референтни, което не съвпада с нашето виждане. В описаните от автора примерни фрази липсват фразите с нулев член, които в редица случаи също могат да бъдат референтни. По-късно В. Станков разширява набора от видове референция, говорейки за специфична, неспецифична, атрибутивна, генерична, определена, неопределена, местоименна, деноминативна, деиктична и анафорична референция (Станков 2001 – 2002). Виждаме, че тези видове, които посочва В. Станков, са доста различни по природа, което прави класификацията нееднородна. Освен това очевидно се смесват две различни неща – реферирането като акт на конкретна номинация (специфична, генерична, определена и т.н.) и средствата за този акт (местоименна, деноминативна). В последните си изследвания авторът вече смята, че определеността и неопределеността са пряко свързани с референтната функция на езика, и твърди, че „референтността е релевантен семантичен признак за категорията определеност/неопределеност“ (Станков 1995б: 97).

Разглеждайки семантичните отношения между предиката и определеността/неопределеността на именната група, Ст. Буров въвежда понятието „референциален статус“ (Буров 2004). По-късно този термин, отнасящ се до референциалната функция на именната група, бива използван и от В. Маровска. В монографията си „Референция и рефериране в света на езика“ (Маровска 2013) авторката разглежда детерминацията като една от проявите на рефериращата функция на езика. „Езикът съществува, за да реферира света и човека в него и да разпространява тази информация в човешкия колектив. Следователно неговите функции са две – реферативна и комуникативна [...] референцията е поводът за възникването на езиците“ (Маровска 2013: 31). Референтният статус е комуникативно-прагматична характеристика на съобщението и е свързан с възможността на имената да назовават отделен референт или да назовават общото понятие, означено с името. „Функционално-дискурсивната характеристика референтен статус се основава на възможността именната синтагма да назовава реалия от извънезиковата действителност (референт) или да не назовава реалия (референт), а да изразява само общо понятие“ (Маровска 2013:

196). Тази възможност е морфологизирана при имената и съвпада с морфологичната категория определеност:неопределеност. В. Маровска обобщава изводите си за определеността, неопределеността и тяхната референциална природа по следния начин: винаги референтни са членуваните имена и един-синтагмите, винаги нереперентни са генеричните фрази. Като случай на нереперентна неопределеност са представени и предикативите.

Р. Ницолова също използва теорията за референцията при описание на детерминацията. Авторката тръгва от противопоставянето референтност:нереперентност и в съответствие с него различава референтна и нереперентна именна група. За Р. Ницолова, както и за нас, от първостепенна важност е описанието на детерминацията да започне от разграничаването на двата основни вида употреба на имената – референтна и нереперентна. При референтната употреба съществува в реалния или в някакъв възможен свят обект (материален или нематериален), към който се съотнася именният израз. Р. Ницолова подхожда към детерминацията от три взаимно свързани аспекта: референт – обект, лице – референт, референт – свят. Насоките, в които разглежда детерминацията Р. Ницолова, са две – референциална и прагматична, като в основата стои все пак референциалният аспект на името.

Ние споделяме по-тясното схващане за референцията – не като употреба изобщо, а като особен вид употреба, т.е. не всяка употреба представлява акт на референция. Това е употреба, при която се осъществява *акт на конкретизация, сингуларизация, индивидуализация*. При нереперентна употреба знакът участва в изказването с целия си екстенционал, докато при референтната екстенционалът на името се свежда до конкретен/единичен негов представител. Референцията е дело на субекта и не може да се опише без неговото участие и роля в изказването. Реферираният обект се представя като такъв, какъвто го смята адресантът – познат или непознат, идентифициран или неидентифициран, възможен или невъзможен за идентификация. Независимо че при комуникация говорещият е длъжен да се съобрази с позицията и информационния статус на събеседника си, водеща роля при формулиране на изказването е познавателната компетентност и интенция на говорещия. Според нашето виждане референцията е *съотнасяне на елементите от пропозицията към елементите от света през призмата на субекта*. Това съотнасяне се извършва в рамките на речевия акт. Но трябва да направим важното уточнение, че за нас референция не е равнозначно на актуализация, употреба. Референцията е частен случай на употреба, съответно има референтни и нереперентни употреби. Референцията е

продиктувана от комуникативните намерения на говорещия, който може да употреби даден израз референтно или не в зависимост от намеренията си. Референцията може да се приеме за пресечна точка на три системи: език, действителност и речева ситуация. В системата на езика зад всеки знак стои множество от обекти, всеки от които е потенциален референт за бъдещи изказвания, но в езика знакът е неререферентен. В речта съответно той може да бъде референтен или неререферентен. Основно условие за прилагането на референциалния подход е да се излезе от абстрактния семиозис на езика и езиковите средства да се проектират в плоскостта на реалното изказване, в параметрите на конкретна речева ситуация. Моделирайки действителността, езикът постепенно се отдалечава от нея, става все по-абстрактен и връщането му към нея се извършва именно посредством референцията. В този смисъл, ако значението е резултат от трансформацията на действителността в език, то референцията е обратен процес – връщане на езика към действителността посредством определен начин на употреба на езиковите средства. Това връщане се извършва от субекта, който има за цел така да употреби езиковото средство, че обектът, който то реферира, да стане достъпен за идентификация от адресата.

За общо семантично съдържание на детерминацията при имената приемаме отношението на участниците в комуникативния акт към предмета на съобщението. Т.е. как говорещият представя определено мисловно съдържание с оглед на комуникативните си намерения. Два фактора определят начина, по който субектът ще представи назовавания обект или множество: как субектът *може* да представи обекта (което зависи от когнитивно-познавателните възможности на субекта) и как субектът *иска* да представи обекта (което зависи от комуникативните намерения на субекта).

Три операции се съчетават при детерминацията на обектите: квантификация (логическа), референция (комуникативна), идентификация (прагматична). Именно на базата на тези три операции се основават и семантичните признаци, които приемаме за семантично релевантни по отношение на именната детерминация: единичност/неединичност, референтност/неререферентност, идентифицираност/неидентифицираност, идентифицируемост/неидентифицируемост (Зидарова 2018). Признакът [\pm референтност] има комуникативен характер и позволява на говорещия да представи обекта по два начина – референтно или неререферентно. Неререферентност е налице тогава, когато обектът е назован с оглед на предиращите го признаци. Референтността предполага съществуване на конкретен обект/индивид, за когото се отнася

изказването. Референтността не е просто употреба на името, а е специфичен начин на употреба, при който се извършва индивидуализация на обекта по отношение на класа. Този признак се реализира на речево равнище и в рамките на конкретното изказване. Той е свързан с индивидуализацията, конкретизацията като мисловния акт. Референтни са имената (фразите), съотнесени с конкретен индивид/елемент от екстенционала. Във формално отношение референтността е маркирана с определителен член, местоимение или т.нар. неопределителен член „един“. Например: *Счупих чашата, Срецнах майка ти, Къщата изгоря, Децата са на двора, Отседнахме в един мотел*. Нереферентни съответно са имената (фразите), с които се назовава целият екстенционал на името, и то от интенционална гледна точка като съвкупност от признаци. Формалното изразяване на нереферентността става чрез нулевия член, а синтактичната позиция на името може да бъде както аргументна, така и предикативна. Например: *Обичам да чета книги за животни; Имам нужда от нова рокля, Петров бе избран за министър, Николов стана кмет*.

Приемайки, че референцията не е просто актуализация, а конкретизираща актуализация на знака, смятаме референтността за признак, който именната фраза може да реализира или да не реализира в конкретното изказване. При референтна употреба се акцентира върху обекта, а при нереферентна – върху качествата на класа обекти. В предикативна позиция най-често името назовава целия екстенционал с оглед на неговите интенционални признаци. Например: *Това е списание*. = Това е *x*, което е [вид периодично издание] = Това е вид периодично издание. *Орелът е птица*. = Орелът е *x*, което е [животно, което лети] = Орелът е животно, което лети. Но трябва да отбележим, че е напълно възможно в предикативна позиция да има и референтна употреба. Това се случва в биноминативни изказвания за тждество, при които субектът и предикативът съвпадат: *Хан Аспарух е основателят на българската държава, Лисабон е столицата на Португалия, Петров е адвокатът по делото*. Предикативът може (но не е задължително) да придобие референтност и да бъде съответно членуван, ако получи разширение чрез определение или определително изречение: *Това е колата, с която катастрофирахме; Това е списанието, което си купих вчера // Това е град, който обичам*.

Нереферентни могат да бъдат и някои имена в аргументна позиция, което обаче зависи от параметри на изказването като модалност и темпоралност, както и от това дали интерпретацията е с логическа, или с прагматическа насоченост. Например: *Искам да имам дете; Търся*

детегледачка; Никога не съм имала кола; Не обичам месо. В тези изказвания имената *дете, детегледачка, кола, месо* са употребени неререферентно, става въпрос за обекти в изказвания с хипотетично модален или неактуален статус. Малко повече внимание с оглед на референтността изискват следните фрази: *Купих книга. Намерих пръстен. Гледах филм. Срегнах коминочистач. Спасих врабче.* Имената *книга, пръстен, филм, коминочистач, врабче* могат да бъдат интерпретирани двояко в зависимост от това дали се подхожда логико-семантично, или комуникативно-прагматично. От логическа гледна точка тези фрази изглеждат изключително близки до разгледаните по-горе неререферентни изрази: *Купих x, което е книга = печатно произведение; Срегнах x, което е коминочистач = човек, който почиства комини; Намерих x, което е пръстен = бижу, което се поставя на пръста.* В логическо отношение няма съществена разлика между употребата на „книга“ в изказванията *Това е книга* и *Купих книга*. И в двата случая на преден план се изтъква атрибутивната природа на обекта. В комуникативно отношение обаче, с оглед на цялостната семантика на изказването, същите имена могат да бъдат определени като референтни. Те назовават конкретен обект от съответното множество. За този прочит спомага и миналото време на глаголната фраза, с което се придава конкретно измерение на изказването и на неговите елементи. Склонни сме да приемем, че този вид фрази стоят максимално близо до неререферентните, без обаче да са безусловно такива. Тяхната референтност се променя в посока неререферентност, ако сменим контекста, като придадем на изказването неактуалност или хипотетичност чрез промяна на глагола сказуемо и неговите модално-темпорални параметри: *Искам да си купя обувки. Искам вода. Трябва да купя вестник. Ще си купя чанта. Не мога да пия водка.* Хипотетичността на действието превръща имената от референтни в неререферентни.

Признакът [+референтност] е налице, когато рефериращото име е отнесено към конкретен елемент от екстенционала на това име. Например: *Списанието е на масата; Разговарях с учителката ти; Блъснах колата; Тази птица е много красива; Запознах се с една вдовица.* С изразите *списанието, учителката, колата, тази птица, една вдовица* говорещият реферира отделен, конкретен обект от множеството, назовано с името. При референтни фрази с експлицитен детерминатор е налице признакът [+единичност], тъй като недвусмислено се означава конкретен, единичен в целостта си обект. При фрази от типа *Видях лисица, Ритнах камък, Купих си чанта*, които приехме за референтни от комуникативна гледна точка, също е налице признакът

[+единичност], тъй като говорещият е видял конкретна лисица, купил си е конкретна чанта, ритнал е конкретен камък.

Всички фрази, маркирани с признаците [+идентифицируемост] и [+идентифицираност], са маркирани и с признаците [+референтност] и [+единичност]. Фразите, характеризиращи се с признаците [-идентифицируемост] и [-идентифицираност], са маркирани двойко – [+референтност]. Сравни: *Сложих лист под книгата, Чета книга за Възраждането, Намерих вече частен учител по музика. // Дай ми един лист, за да подпра масата!*; *Търся книга за Възраждането, Намери ми някакъв частен учител по музика!* Референтността често е обусловена от структурата на изказването и по-специално от параметрите на глаголната фраза – актуални изказвания в първо лице, сегашно време, изявително наклонение.

Тълкуването на референцията в рамките на именната детерминация е сложен въпрос и допуска различни интерпретации. Но при всички случаи теорията за референцията е необходим теоретичен инструмент, който допринася за задълбочеността на интерпретацията.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова 1982:** Арутюнова, Н. Д. Лингвистические проблемы референции. [Arutyunova, N. D. Lingvisticheskie problemy referentsii.] // *Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика. Проблемы референции.* 1982, вып. 13, Москва: ПРИ Прогресс, 5 – 40.
- Бузов 2004:** Бузов, В. Основни теми и проблеми в съвременната аналитична философия на езика. [Buzov, V. Osnovni temi i problemi v savremennata analitichna filosofiya na ezika.] // *Философия и език.* Съст. В. Бузов, Велико Търново: Абагар, 2004, 65 – 90.
- Буров 2004:** Буров, Ст. Определеност/неопределеност и пространствено-временна локализация. [Burov, St. Opredelenost/neopredelenost i prostranstveno-vremenna lokalizatsiya.] // *Познанието в езика на българите.* Велико Търново: Фабер, 2004, 350 – 377.
- Димитрова 2009:** Димитрова, Ст. *Лингвистична прагматика.* [Dimitrova, St. Lingvistichna pragmatika.] София: Велес, 2009.
- Донелан 1982:** Донелан, К. Референция и определенные дескрипции. [Donelan, K. Referentsija i opredelennye deskriptsii.] // *Новое в зарубежной лингвистике,* 1982, вып. 13. Москва: Прогресс, <<http://www.classes.ru/grammar/157.new-in-linguistics-13/>> (01.02.2019).
- Зидарова 2018:** Зидарова, В. *Семантика и прагматика на именната детерминация в българския език* [Zidarova, V. Semantika i

- pragmatika na imennata determinatsiya v balgarskiya ezik]. Пловдив: Коала прес, 2018.
- Лакова, Гаргов 1985:** Лакова, М., Гаргов, Г. За категорията определеност/неопределеност като семантико-прагматична категория. [Lakova, M., Gargov, G. Za kategoriyata opredelenost/neopredelenost kato semantiko-pragmaticzna kategoriya.] // *Език и литература*, 1985, 2, 115 – 128.
- Лакова 1997 – 1998:** Лакова, М. Категорията неадефинитност/адефинитност, или категорията „определеност/неопределеност“ [Lakova, M. Kategoriyata neadefinitnost/adefinitnost ili kategoriyata opredelenost/neopredelenost.] // *Български език*, 1997 – 1998, 1, 12 – 24.
- Маровска 2013:** Маровска, В. *Референция и реферирание в света на езика*. [Marovska, V. Referentsiya i referirane v sveta na ezika.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. [Nitsolova, R. Balgarska gramatika. Morfologiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
- Станков 1995а:** Станков, В. За една семантична особеност на категорията определеност/неопределеност на имената в българския език. [Stankov, V. Za edna semantichna osobenost na kategoriyata opredelenost/neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik.] // *Български език*, 1995, 1 – 2, 148 – 151.
- Станков 1995б:** Станков, В. Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език. [Semantichni osobenosti na kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik.] // *Проблеми на граматичната система на българския език*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995, 87 – 150.
- Станков 2001 – 2002:** Станков, В. Граматично значение и контекст. [Stankov, V. Gramatichno znachenie i kontekst.] // *Български език*, 2001 – 2002, 2, 38 – 50.
- Стойчева 2002:** Стойчева, М. *Език и свят. Проблемът за референцията*. [Stoycheva, M. Ezik i svyat. Problemat za referentsiyata.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002.
- Стросън 2008:** Стросън, П. За реферирането. [Strosan, P. Za referiraneeto.] // *Философия на логиката*. 2. София: Изток – Запад, 2008, 130 – 156.
- Философия на логиката 2003:** *Философия на логиката*. 1. [Filosofiya na logikata.] София: Изток – Запад, 2003.
- Философия на логиката 2008:** *Философия на логиката*. 2. [Filosofiya na logikata.] София: Изток – Запад, 2008.